

Irodalmi Szemle.

A módszerről, írta dr Brassai Sámuel, 2-ik, javított kiadás. Kolozsvárt 1892. Stein János

A tanítás iránytűje a *módszer*. Ezt az igazságot hova tovább mind jobban kezdjük belátni, s ehez képest mind inkább kezdjük becsülni a módszertani alapvető műveket is.

A módszerről írni egyike a legnehezebb feladatoknak. Ha igaz az, hogy azok tudnak a nevelés kérdéseiről legjobban írni, a kik leginkább ismerik az emberi természetet: az is igaz, hogy a tanításról és a tanítás módszeréről azok beszélhetnek legsikeresebben, kik a tanuló természetén kívül alaposan ismerik a tanítandó tárgyakat, azoknak egymáshoz és a tanuló elméjéhez való viszonyát, s a kik ezekkel az ismeretekkel a tapasztalat nagy tőkáját birják párosítani. Brassai ezek közé a szerencsések közé tartozik. Úgy volt ő a módszerről való írással, mint Descartes, ki azt mondta magáról (*Discours de la Méthode*-jában), hogy ifjú korában tanult logikát, aztán geometriát és algebrát, mely studiumok némiképpen hozzájárultak ahoz a célhoz, mi végett a módszerről írta értekezését. Brassai szintén elmondhatta volna értekezése előszavában, hogy írt logikát, írt algebrát, fordította a geometria minta-könyvét: Euclides „*Elemeit*“, és e művek nagyban hozzájárultak a módszerről írt könyve rendszerességéhez és logikai világosságához. Valóban Brassai belevitte e művébe szelleme kritikai erejének, tanultságának és tapasztalata gazdag tárházának a színét-javát. Más országban egy ily kimagasló értekezés-sorozat néhány év alatt is több rendbeli kiadást érhetett volna: itt nálunk huszonöt esztendő kellett rá, hogy az ősz tudóst egy kiadó a második kiadás rendezésére felszólítsa.

Az új kiadás elkészésének egyik okát abban találok, hogy a mű éles kritika alá veszi azt az oktatásbeli polymathiát és utilitarismust, melynek tömő és tölcsérező eljárása éveken át szabadon pusztított kivált középiskoláink kebelében. Brassai ezzel szemben az igazi tanrendszer sikeres jelszavává ezt teszi: *Keveset, jól és lassan!* Persze az iskolázás ellenkező irányban indult, s járt, azaz, hogy botorkált sokáig „a mai világ követelte általános műveltség érdekéből.“ Brassai igazi éles elmével teszi tönkre a „minden tálba belekóstoltató“ iskolai polymathiát, melyhez szerinte „struczygomor és marhabendő kellene.“

Abban a kérdésben, hogy mit tanítsunk az iskolában, nálunk nagyon sok a társadalmi előítélet. Brassai merészen szembeszáll velök, s egymásután ledöntögeti korunk eme bálványait (idola fori), melyeket részint az encyclopaedismus és utilitarismus, részint a realismus emberei állítottak fel. Aztán rendreveszi az ész fegyvelmezésére, s a szív művelésére alkalmas disciplinákat, s azok közt első helyre teszi az ó classikai (görög és római) irodalmakat, melyeket — mint a nyelvek után legfontosabb — kíséren a mathesis, a deducáló tehetség és a szoros következtetések mestersége. Harmadik sorban jó a történelem, mint gazdag bányája a kedély rovata alá tartozó eszméknek. Negyedik és utolsó sorba teszi a természettudományokat, minthogy az azoknak „iskolai fontosságáról, sőt szükséges voltáról áradó hiedelem valóságos előítélet, melyet a „tudományba bősüült dilettansok“ terjesztettek el. Brassai kimutatja, hogy a természettudományok haladása és tudós művelése első sorban igényli azt a szellemi gymnasticát, melyet a fent említett tanulmányokból szerez az ifjú. „A természettudományok tanulásához *érett ész* kell, minélfogva azokat sem mint parergont, sem mint elkészítő tanulmányt jól és sikeresen tanítani nem lehet; tehát a gymnasiumi tantervbe *sem lehet és nem is kell* befoglalni. (56. l.)

A módszer fő és lényeges vonása az *eszmék keltése*. Tanítás alkalmával a tanító az eszmék kelméit *illően és célszerűen* elkészíti, s a tanítvány eszének, mint pszichologiai gépnek átadja, hogy önállóan és rendszeresen eszmévé feldolgozza. Ennélfogva a tanítás mikéntjében fő dolog: az *eszmék elkészítése*. Arra a kérdésre, hogy mennyi eszmét kell a gondolkodó gépnek elkészítve átadni, — szerzőnk azt feleli: *egyszer egyet*, még pedig oly fogalom- vagy eszmeegyeneket kell választanunk, melyekben legkitünőbb az önállóság, a különlet, mondhatni a függetlenség jegye. Nagy didactikai botlás, ha a tankönyvek ez elv ellen vétének, a mi pedig gyakran megtörténik a gamatlok (compilerok) könyveiben: nyelvtanban, geometriában, történelemben s más disciplinák tankönyveiben; pl. Kühner egyszerre nem kevesebb, mint *nyolcz* elé nem készített eszmét ad a kezdő tanulónak; hát még a rendszerit játszó Mocsnik geometriája mennyi confusionnak a szerzője! Itt Brassai rövid bírálatát adja a nyelvtanoknak, s a geometriai, történelmi, természettani és kémiai tankönyveknek.

Az eszmék átadásának vagy tanításnak a következő elveit adja elé: a *fokozatosságot*, az *eszméknek a tanítvány elméje érettségéhez szabottságot*, az *igazságot*. Ez utóbbira nézve érdekesen fejtegeti, hogy a könyvek és tanítók (ezek éppen tudva és készakarva) mennyi nem igazat tanítanak; holott egész igazságot kellene tanítaniok, hogy t. i. tények, állítmányaik ne vétkezzenek se anyagilag a dolog valósága, se alakilag a logika szabályai ellen. Pl. a hangoztató módszer eljárásában Brassai szerint több rendbeli vétség van az igazság elve ellen, s ekként kárt tesz a gyermek elméjében, mert a tanítás legelső elemeit ámitással

kezdi. Az idegen nyelvtanokban is sok a valótlanság, a mi vagy felületességre vagy az igazság iránt való közönyösségre vagy végre a tudomány iránt való bizalmatlanságra szoktatja a tanítványt.

Termékeny talaja a nemigazságoknak: a geometriai bizonyítás; erre is szemem szedett példákat szolgáltat Mocsnik mértana. Az igazság fokozatainak meg nem különböztetésében pedig kiválóképpen a physika.

Arra a kérdésre, hogy miképp készítsük el tanítványaink számára az eszméket, feleletképpen fölolvé teszi Brassai, hogy „mindent a maga neme és módja szerint.“ Itt aztán a tárgyak, a képek és a fogalmak meg ítéletek előmutatására valóban megszívélésre érdemes útmutatásokat ad, mindenütt kitérve az egyes disciplinákban az elv ellen elkövetett tanítási hibákra.

Az eszmék elkészítése után jó a tanításban az *eszmék rendezése*. A rendezés elvei a következők: 1. *Legyünk fokozatosak*; 2. *Soha se előlegezzünk*; 3. *Legyünk következetesek*; 4. *Ísmételjünk czélszerűen* és 5. *Csoportozzunk óvatosan*, értve a csoportozás alatt az alsóbb eszmeegyenéneknek felsőbbek zászlaja alá gyűjtését.

Az elvek felsorolása és logikai kifejtése után szerzőnk példákban is bemutatja azoknak a jól tanításra való alkalmazását. Ad egy értékes nyelvtani tanítás-tervezetet, melyet teljesen is kidolgozott Brassai „Okszerű vezér“ cz. jeles német nyelvtanában; s befejezi értekezését egy matematikai tervezettel. A számvetésre szintén van módszeres könyve Brassainak a számító Socrates, mely a fokozatosság és helyes rendezet mintája. Általában a most említett tankönyvekben szerzőnk lelkiismeretesen valósította meg elméletét; bennök minden lapon megtaláljuk a szoros következetességet, a soha nem botló igazságot, a tudás-vágyát mindig ingerlő fokozatosságot, s az észfejtő és világos rendezetet: a tankönyvírás oly erényeit, melyek így egy csoportban bármely nemzet tankönyv-írói közt előkelő helyet biztosítanak Brassainak. Szívünkben őhajtjuk, hogy ezt a becses értekezést minden tanár oly szorgalmasan olvassa, mint a hogy a francziák olvassák a „Discours de la Méthode“-ot, s hogy a harmadik és a mostanihoz hasonló díszes kiadásra ne egy negyed száz esztendő múlva kerüljön a sor, hanem mentől előbb.

Felméri Lajos.

Nemzeti állam és népoktatás cím alatt adta ki Szathmáry György miniszter tanácsos tanulmányait és országgyűlési beszédeinek töredékeit (Budapest 1892, Wodianer IV. + 261. l.) Nevezhetők e tanulmányokat bátran „*Szózat-sorozatnak*“ a nemzeti állam megszilárdítására, a magyar faj megizmosodására, a „nemzetnek ott lenni, a népmilliók körében való kiépítésére.“

A ki a közoktatásügyi miniszterium vaskos kötetének számtáblázatait megszólaltatva akarja látni és olvasni: vegye kezébe Szath-

máry kötetét, s nehezen fogja kezéből letenni addig, míg végig nem olvasta.

Az ügy-szeretet édes melege sugárzik ki a bevezetésül szolgáló beszédből, melyet szerző 1890-ben a IV-ik egyetemes tanítógyűlés megnyitásakor mondott, midőn kimutatta a népiskolának és a néptanítói kar működésének helyét hazánk viszonyai között. Míg az újabb kori nagy köztársaságok, minők az északamerikai nagy Unio vagy Franciaország, óriási áldozatokat hoznak a népoktatás ügyeinek, mert jól tudják, hogy az államformának a nép műveltségében van a legbiztosabb támasza: addig nálunk még az államformánál is magasabb érdek fűződik a népmilliók művelődéséhez: t. i. a nemzeti *fenmaradás* és állami lét. A néptanítók hadserege nálunk nem arravaló, mint a németeknél hogy egy *külső* hadjáratot végezzen, hanem arra, hogy a második honfoglalás *belső* hadjáratát diadalmasan végig küzdje. Ezt a nemes feladatot nagyban fokozza az, hogy *kis* nemzet s hozzá még *soknyelvű* nemzet vagyunk. Az egységes nemzet reconstruálásának munkáját nagyjában a népoktatás végzi, hiszen az államfentartó elemeket összeolvasztó kohó: a népiskola, s ennek a kohómestere: a néptanító. Ő mint a nemzeti intelligentiában élő és erősen lüktető eszméknek és érzelmeknek közlője, nemzeti szellemmel telíti meg az iskola légkörét, s adja meg a műveltségnek azt a coloritot, mely azt nemzeti műveltséggé teszi, és viszont e műveltség segítségével nemesíti meg a kezébe került emberanyagot azzal, hogy honpolgárrá, hazafivá neveli (18 l.) Logikusan jártak el tehát törvényhozóink, kik 1868-ban törvénybe iktatták „az oszthatatlan egységes magyar nemzet eszméjét,“ még *mielőtt* megalkották a népoktatás nagy törvényét.

Ily apostoli buzgalmű és magas szempontból kiinduló férfi szájából méltán keltett figyelmet az országgyűlésen mondott az a szó, hogy nálunk „az iskola nem csupán az iskolamesterek dolga; nem pusztán a didactica és paedagogia kérdése, hanem a társadalmi és *nemzeti politikának*, ha nem is egyetlen, de mindenesetre leghatályosabb, legbiztosabb eszköze.“ Ezért van nálunk az iskolának fajfentartó és nemzetizmosító ereje; tehát minden népoktatási alkotás nagy mértékben fokozza és emeli a nemzet ellenállási erejét; holott kellő iskolázás hiányában fajunk, a legalsó régiókban, nagy hajlandóságot tanúsít a más nyelvcsoportokba való beolvadásra.

Iskoláinkra, egész oktatásügyünkre, a helyes irányban indult közoktatásügyi politika következtében, rányomódott a m. állam jelleme, és ebben nyilvánul a nemzet realis ereje. Így pl. 16,000 népiskolánk közül (1886-ban) 49%-nak volt kizárólagos tannyelve a magyar; az iskolába járó tankötelesek 50¹/₂%-a magyar anyanyelvű; 23,000 néptanító közül a m. nyelvet 82¹/₂% birja; 72 tanító-képezde közül 78¹/₂% tisztán magyar tannyelvű. Középiskoláinknak 71¹/₂%-a magyar anyanyelvű és rendes tanárainak 93%-a magyar. A felsőbb taninté-

zetek közt 52 theol. seminárium növendékei közt magyar anyanyelvű 59%; a theol. tanárok közül 58%; 13 jogakadémiánk hallgatóságából 91% magyar anyanyelvű. E számok még kedvezőbbek egyetemienken. Az is bizonyos, hogy azóta (1836—1891) a most említett viszonyok és arányszámok sokkal kedvezőbb eredményeket mutatnak.

Nagyon szép haladást jeleznek ugyan ezek a számok 1867 óta; de még mindig nem elégségesen fejezik ki a nemzetnek műveltségi, vagyoni és politikai túlsúlyát. S a míg e viszonyok meg nem javulnak, érvényben marad Grünwald Bélának az a plastikus hasonlata, hogy „e nagy országhoz úgy illik ez a kis nemzet, mint egy törpére az óriás ruhája, a mely a végtagokon lig-lóg, mert a kis test nem képes betölteni a nagy ruhát.”

Igaz ügyszeretetet és alapos tanulmányt tanúsítanak azok a czikkek is, melyek az ország határőrvidékeinek (a felvidék, az erdélyi részek és Délmagyarország) társadalmi és közművelődési viszonyairól szólnak. Lelkesen sürgeti szerző e vidékeken a magyar faj és cultura térfoglalását, mert a sajátképi Magyarország 7—8 milliányi magyarságának csak 31·87%-a lakja a határmegyéket. Más szavakkal a magyar fajnak több, mint $\frac{2}{3}$ -a az ország közepét foglalja el, s körökörül a végébe csak egy töredék jut belőle. Míg legerősebb a határ *Kelet* felől, hol a határos négy megyében 60·66% a magyarság; legszegényebb délen, hol a határos két megye területén (403 □ kilométer területen) az 1,867,000 lakosnak csak 8·22%-a magyar ajku. *Nyugot* és *észak* felől az Ausztriával határos négy megyében 28·36% a magyarság; ellenben a Horvát-Szlavon országok felé eső négy megyében 56%-ra rug a magyar népesség száma.

Igen érdekes adatok a következők. Az egész ország tanköteleseinek csak 3·64%-át teszik azok, kik az állam népiskoláiban nevelkednek. Erdélyben a tanköteleseknek 33·94%-a magyar; s az összes iskolába járók (74% közt) 36·68%-ra megy a magyar gyermekek száma. Népiskoláink közt (Erdélyben) kizárólag magyar tannyelvű van 35·51%, német 7·94% és oláh (román) 53·68%. Az 1879: 18. t.-c.-nek, a magyar nyelvismeret tekintetében, a tanítóknak tekintélyes száma nem felel meg. Tudniillik az evangélikus (német) ajku tanítóknak csak 46%-a tudta vagy akarta elsajátítani a magyar nyelvet, ellenben az oláh ajku tanítóknak 60%-a sajátította el teljesen. Délmagyarország 1·3 millió lakost számláló 26 ezer kilométernyi területén a magyar állam mindössze 59 népiskolával és egy óvodával, azaz, az összes délvidéki népiskolák 5%-ával szerepel a közoktatás nagy mezején. — Az országnak több, mint 12 ezer községe közt, *hét száznál* többre megy az egyes hazai vagy idegen népfajokról elnevezett községek száma. A magyar népről el van nevezve 146, a német népről 170, a szláv népfajokról 213 és az oláh népről 91. Ezekből vesztett a német elem 81, a szláv elem vesztett 85 községet; ellenben nyert a magyar elem 35, s az

oláh 112 (!) községet; tehát valamennyi közt az oláh a legerősebb. Az erdélyi részek területén levő 30 szláv nevű község közül 25-ben ma is vagy kizárólag vagy túlnyomó többségben oláh nép lakik.

Hogy a magyar faj és állam minő lelkiismeretesen teljesíti e hazában oktatásügyi feladatát, tanúsítja az, hogy félszáznál többre megy azoknak az állami népiskoláknak a száma, melyek állami pénzből tartatnak fenn, de tannyelvük nem kizárólag magyar, hanem párhuzamosan, hol némettel, hol tóttal, hol még hazai nyelvekkel használtatik. Az állami segélyben részesülő, de nem magyar, vagy vegyes tannyelvű iskolák száma pedig százakra megy.

A közmívelődésileg érdekes adatoknak és a tanúságos és megmegszívlelésre méltó fejtegetéseknek kincses háza ez a könyv, melynek minden cikkéből erős hazafiság sugárzik ki, s komoly és alapos tanulmány látszik. Vajha mentől többen olvasnák s szereznének belőle inspirációt arra a nemzeti államot építő, alapvető munkára, mely szerzőnk szép szavaival élve azt jelenti, hogy ott lenn, a népmilliók tengerében a korallok munkáját végezzük, hogy a jövő Magyarország számára mentől több központot alkossunk; s hogy a népmilliók körében jól szervezett és hazafias szellemben vezetett népiskolákkal a jövő Magyarország számára minél nagyobb számban öntudatosan államhű polgárokat neveljünk.

(F. L.)

A magyar nemzetségek. Most szeptember 30-án járt le a magyar tud. akadémiának az a pályakérdése, mely a történelmi emlékeinkben a XIV. század második feléig előforduló nemzetségek (genusok) birtokviszonyaik, címereik s ezek koronkint való változásai történetének elmondását s oklevelek alapján összeállított leszármazási táblákon annak kimutatását kívánta, mely családok erednek ezekből a nemzetségekből. Jutalma a Péczely-alapból 1000 arany forint. De hát mi lehetett jutalma annak a hatalmas két kötetnek, mely (n8r. XIV, 327 és 463 lapon) körülbelül épen arra a határidőre Temesvárott Wertner Mór dr. tollából „A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig“ czímmel jelent meg? Szabó Ferencz németeleméri plébános adta ki a „Történeti, nép- és földrajzi könyvtár“ 52. és 53. kötetéül, oly vállalatban, mely tartalmasságánál fogva mindinkább magára vonja ugyan az írók és olvasók figyelmét, de mely még aligha terjedt el annyira, hogy az áldozni tudó derék kiadó kellő tiszteletdíjban részesíthesse munkatársait.

Wertner munkája magában foglalja mindazt, a mit az akadémia pályatétele kíván. Szó sincs róla, hogy ne volnának jelentékeny hiányai és nem csekély hibái; ezek közül fel is sorolt már egy esomót nemzetségeink történetének egyik alapos kutatója, Komáromy András dr., és pedig épen a *Turulban*, melynek Wertner is egyik legszorgalmasabb czikkezője. Wertner azonban maga is tudta, hogy művének egyes lapjai nem sokáig maradnak széljegyzetek nélkül, hogy újabban előkerülő

okiratok bővítik, pótolják és magyarázzák az ő beszédét, sőt hogy éle-
sebb szem a már kiadottakban is találhat olyasmit, a mi az ő figyel-
mét elkerülte. Viszont azonban mindenesetre érdeme, hogy rendszerbe
foglalta a magyar nemzetségek tanát, megvilágosította számos család-
nak idáig ösmeretlen nemzetségét s helyreigazította több nemzetség
elferdített nevét.

Utal arra az eléggé ösmeretes, de nem kevésbé föltűnő körül-
ményre, hogy a „de genere“ elnevezés a XII. század közepéig épen
nem, a tatárjárás után a XIV. század közepéig ellenben igen gyakran
használatos. Ez a jelenség a birtokviszonyok természetével áll össze-
függésben. A tatárjárás körülbelül olyan bonyodalmakat teremtett a
birtokviszonyokban, mint később a török hódítás; s emiatt a neo-acqui-
stica commissio modernebb alakban csak azt cselekedte, mit amott az
utolsó Árpádoknak s az Anjouknak kellett tenniök a birtokrendezés
érdekében. Innen van, hogy IV. Béla óta „a de genere elnevezés min-
den, közös leszármazáson alapuló jogok és köteleességek érvényesítésé-
hez vezető epitheton és hogy soha sem használták kizárólag epitheton
ornansként.“ De nagy óvatossággal kell eljárni a dologban, mert néha
nem-nemes jobbágyokat is „de genere“ megkülönböztetéssel illetnek az
oklevelek.

Ezeknek az okleveleknek a tanúskodása szerint legrégebb nem-
zetség az Ungé, melynek birtokviszonyait már szent László (1077—
1095.) korából említi egy 1361. évi oklevél. A krónikák, melyeket ok-
levelek is támogatnak, a Thonuzobától származtatott Tomaj-nemzetsé-
get tartják legrégebbnek. Szerzőnek ebből az észrevételéből is láthatjuk,
hogy ő nem csatlakozik ahhoz a nézethez, melyet „Magyarország gyö-
keres nemzetségei“-ben Horvát István védelmezett s melyet azután
szinte közhelylyé tett, hogy t. i. a de genere megjelenés egykorú a
magyaroknak Európában való megjelenésével.

Kimutatja, hogy a genusok nevei egyúttal hely- és személynévek
s hogy az előbbiekre többnyire az utóbbiaknak köszönik eredetüket; s
hogy a genus közönségesen abba a megyébe kell sorozni, a melyik-
ben leghosszabb időn át volt nagybirtokos. De hogy a nem és a nem-
zetség közt mindenkor éles határt von-e s nem zavarja-e össze egy-
szer-másszor a két fogalmat; a régi törzsintézmény maradványait nem
hanyagolja-e el tökéletesen az újabb keletű keresztény birtok- és csa-
ládrendszer kedvéért, azt az adatok ily roppant nagy tömegében bajos
egyszerre észrevenni. Épen így bővebb kritikára tarthat számot az a
kijelentése is, hogy idáig csupán 24 kétségtelen nemzetségi címert
ismerünk.

Azonban fogalmat adhat róla, mily óriási munkát végezett a
szerző, ha megemlítem, hogy összesen 285 nemzetséget sorolt fel és
pedig a hozzájuk tartozó 337 családdal s nem kevesebb, mint 3533
helységgel egyetemben. A különböző rokonsági fokozatokban egészen a

szórszálhasogatásig aprólékosnak és óvatosnak kellett lennie. A mi pedig a helységek et, régi s először nem itt vallott nézetem, hogy Magyarország Árpádkori politikai földrajzát csak a nemzetségek történetével párhuzamosan lehet megírni, mert a vármegyék fenntartásában a nemzetségek birtokarányának elhatározó befolyása volt; ha kitűnik, hogy egy-egy nemzetségnek az ország legkülönbözőbb részeiben néha 10 vagy több vármegyében is volt jószága és így befolyása a helyi kormányzatra, könnyebben felfoghatjuk, miért volt olyan erős az állameszme a hazafias föllendülés időszakában, az alkotmányosság külső formáinak fenntartása mellett miért teremthettek olyan erős középponti hatalmat királyaink s viszont miért bomlott meg tekintélyök egyszerre az ország legkülönbözőbb részeiben, ha csak egy-két hatalmas nemzetség mondta is föl az engedelmisséget.

Özönével kinálkoznak *Wertner* könyvében az eféle tanulságok, a nélkül, hogy maga a szerző bővebb fejtegetésekbe bocsátkoznék. Könyvét csak útmutatóul szánta azoknak, kik családtörténelmi kutatásokkal foglalkoznak s beérte azzal, hogy chronologiai rendbe szedje az egy-egy nemzetségre vonatkozó okíratos adatokat, lehetőleg teljesen felsorolja a nemzetségek legrégibb birtokait s hogy végül hiteles genealogiai táblázatokban nyújtson áttekintést és tájékoztatást. Milyen anyagkészlettel teszi ezt, abból is kitűnik, hogy mindjárt az általa leírt első nemzetségnek, az Abáknak története egymaga, a legszárazabb összeállításban is teljes 44 lapra terjed.

Hibáit és fogyatkozásait nem keresve, egyszerűen örömmel kell kifejeznünk, hogy *Wertner* ilyen hézagpótló könyvvel gyarapította tudományos irodalmunkat. S a mennyiben a genusokkal a mi hazánk történetén kívül tulajdonképen még csak a rómaiakéban találkozunk, azt mondhatjuk, hogy műve, ezeken a mi szűk határainkon túl is, minden genealogus teljes figyelmére méltó.

A könyv kiállítása szép; de a kiadó szíves lesz talán teljesíteni azt a kérésünket, hogy a jövő köteteken jelölje meg úgy az egyes kötetek, mint az egész vállalat megszerzésének módozatait. Most azt sem írhatjuk ide, ennek a műnek mi az ára; pedig igen örömet ajánljuk a munkát a bibliophilek pártfogásába.

(M—r.)

A magyar nyelvbeli olasz elemek (Gli elementi italiani nella lingua ungherese) cím alatt magyar és olasz nyelven érdekes és értékes dolgozat jelent meg *Kőrösi Sándor* fiúmei állami főgimnáziumi tanártól. Az idegenből átvett szavak egybeállítása nemcsak a nyelvtudományra, hanem a művelődéstörténetre nézve is nagyon fontos, mert minden átvett szó egy-egy művelődéstörténelmi adat. Rég letűnt már az a kor, a melyben hazafias büszkeséggel fennen hirdették, hogy a magyar nyelv „szűz nyelv“, a melyben semmi idegen hatásnak még csak a nyomát sem találhatni. Ezt az állítást ma már csak megmosolyogjuk, mert tudjuk, hogy ilyen „szűz nyelv“ nincsen és nem is lehet a föld kerek-

ségén. Nincs nép, a mely más néppel akár békességesen, akár ellenségesen ne érintkeznék s tőle kulturális és ezzel együtt nyelvbeli hatást el ne fogadna. Ma már nem restelljük, hogy nyelvünkben szép számmal honosodtak meg idegen szavak, mert átlátjuk, hogy ezek mind csak annak a tanúbizonyságai, hogy szomszédainkkal érintkezve sok mindent tanultunk tőlük. Nem tekintjük hazaárulásnak, ha valaki kideríti, hogy ezt vagy azt a szót bizony nem ázsiai hazájukból hozták magukkal őseink, hanem itt tanulták el egyik vagy másik szomszéd néptől. Tudjuk, hogy nyelvünkbe sok török, szláv, német, latin, olasz és (kevesebb) oláh elem férközött be, s a nyelvtudósok szorgalmasan foglalkoznak ezeknek a kiderítésével és a magyar nyelv eredeti szókincsétől való elkülönítésével, a mely munkájuk közben észre veszik, hogy a hatás kölcsönös volt, mert nemcsak mi vettünk át szavakat más népektől, hanem ők is mi tőlünk. Kőrösi Sándor is nagyon hasznos munkát végzett, midőn előbb a Magyar Nyelvőrben, most pedig ezen füzetben külön is összeállította azon szavakat, a melyeket az olasz nyelvből vettünk át. Bevezetésében szól az olaszokkal való érintkezéseinkről, a melyek a kereszténység behozatalával kezdődtek és az Anjouk s Mátyás király idejében voltak legsűrűbbek; továbbá azon művelődési hatásokról, a melyeket az olaszoktól vettünk. Azután betűrendben összeállít, rövid magyarázattal és utalva a Nyelvőrben megjelent részletesebb fejtegetéseire, 322 olaszból átvett szót, a melyek közül már elavult vagy csak egyes nyelvjárásokban dívik 89; talán valamely más nyelv útján jutott a magyarba, vagy egyébként kétséges, hogy olasz eredetű-e: 24. Végül, hogy kitüntesse, minő hatással volt az olasz nyelv a magyarra, fogalomkörök szerint csoportosítja az átvett szavakat; e fogalomkörök: a kereszténység, kereskedelem és ipar, művészetek, hajózás és vízi művek, hadi és állami élet, társadalmi élet, gyermekek nyelve, orvosi szak, állatok, testrészek stb. Ajánljuk a derék munkát az érdeklődők figyelmébe.

(Sz. G.)

Különfélék.

Adalék az Eötvös-irodalomhoz. A jeles költő és bölcselő atyjának, Eötvös Ignác bárónak életéből *Horvát István kiadatlan Mindennapja* harmadik kötetében érdekes mozzanatot örökít meg, *jogi doctoratusa ünnepének leírását*. Jellemző e leírás azért, mert egész pompájában mutatja be az akkori egyetemi szertartást, melynek csillogó fénye emelésére a királyi udvar és udvari főrend szívesen szövetkezett, hogy egymás erejét és tekintélyét a „miseria plebs contribuens“ előtt támogassa; így ez ünnepen is megjelent a király képviselőjében gróf *Széchenyi Ferencz*, a magyar nemzeti múzeum alapítója, mint kérdező pedig gróf *Cziráky Antal* helytartó tanácsos, a híres jogtudós és ké-

sőbbi nagynevű országbíró és *Somogyi Lipót*, táblai praelatus, érdemes győri püspök; nem különben a szigorló atyja, idősb *Eötvös Ignác* báró, ki mint helytartó-tanácsos, főispán és főpohárnok a családot fölemelte és a király iránt való nagy buzgóságával és nagy hűségével az udvarnál kedvessé tette. Jellemző azért, mert a mai nap divatos és hangzatos böles elvet, a *munka-felosztást* különös módon valósítja meg, a mikor a szigorló mágnás az áldozó maecenas képében lép fel, a maga dolgozata helyett valamely kiváló tudós könyvét nyomtatja ki és osztatja szét, mint a fiatal Eötvös Ignác Pray Györgynek, a nagyérdemű jezsuitának, ki bár tyroli katona-családból eredt, egyik legderekebb és legfáradhatatlanabb hazai történetíró, e munkássága révén pedig egyetemi könyvtárőr, nagyváradi kanonok és tormovai apát lett, jeles Sphragistikáját. Pray már nem élt ugyan, de mint volt hivatalos királyi történetírónak, kinek kézíratait maga *József nádor* vette meg, neve és emléke éppen bele illett a loyális társaságba. A kiket még Horvát István név szerint megemlíti: *Potyondy Ráfael*, remete szent Pál rendjebeli áldozár, az Ürményi-család házi papja és nevelője, kinek nevét a szűz szent Margit, IV. Béla király lánya tiszteletéről szóló munkája őrizte meg, derék, tiszteletre-méltó, de rendkívül vakbuzgó egyházi ember, *Vitkovics Mihály*, az érdemes és hazafias író és *Ferenczy János*, ki Horváttal és Vitkovicsesal eredetileg a *Triást* alkotta, az idő szerint az Aczél-fiuk nevelője, kitől nemcsak két barátja, de volt tanára, Schedius Lajos is sokat várt; mert Horváttal és vele együtt tervezte a régi magyar írók, költők, történészek, orvosok és jogtudósok sorozatos kiadását, a mi elmaradt; míg nem Ferenczy Jánost az élet harcza később leszorította az irodalom mezejéről, úgy hogy a Triásban is később *Szemere Pál* váltotta fel. Az ünnep, melyre nyomtatott meghívó készült, 1805, szeptember 8-án, délután 5 órakor folyt le. Horvát Mindennapja a következőleg mondja el:

„Szeptember 8. Ma tíz órakor hozzám küldötte Eötvös Ignác Báró, volt négy esztendős oskolatársam saját inasát és újra kéretett, hogy vállalnám magamra a' ki osztatni való könyvnyomtatványoknak kiosztásokat. Engedtem kérésének, és fölváloltam a' tulakodó sokaság miatt súlyos hivatalt. Négy órakor ígéretem szerint megjelentem a' Főiskola palotájában. Elérkezett Atyja társaságában maga az Ifjú Báró is olyan drága öltözetben, hogy a ruhának világos kék posztója alig látszott ki az arany rojtok és paszomántoktól. Az övvel szorítottatott dolmányra Palástul vala vetve a fényességekkel szemet elijesztő pompás mente. Kalpag fődte a tudós homlokot. Iszonyú nagy számú népséget és igen sok főrendeket összegyűjtött nem a' Báró tudományi próbája, hanem Pray Apátnak *Sphragistikája*, mellyből 200 nyomtatványokat osztatott ki saját munkája helett ezen ifjú Polgár. Ötödfél órakor megjelent a király képviselője, (kinek pártfogása alatt tétetett a' tudományi próba) Gróf Szétsényi Ferencz olly pompával, a' milyennel ment vala be Nápoly

városába, midőn Magyarországi követséget viselt. Az ajtóban várta őket Muzsikai zöngések között az egész Tanitói kar, az ifjú Báró és ennek édes Atyja. Fölvezették ezek a halhatatlan érdemű Férfiak, és a' számára emeltetett magosabb helig késérték. Oldalról függött bársony menyezet alatt Ferentz Tsászárnak füstetett képe, melyet egészen magyar paszománttal ékesült vörös bársony környékezett minden részei felől. Megjegyzésre méltó: hogy Ferentz Tsászár képét egész Pesten és Budán sehoh sem találhatták mindaddig, még majdnem az utolsó szempillantásokkor Tiszt. Potyondy Rafaelünk a keresőket ezen képek Birtokosához, Androsch József Német Szabónkhoz nem útasította. Nevetünk és örültünk mi ezen Virág Benedekkel. — Dehogya vissza térjek a' kezdetem beszédhez; mihelelt leült a' képviselő, azonnal az Ifjú a' Tsászárhoz szóló köszönő beszédét elmondotta Ennek végével fölkelte Gróf Cziráky Antal, ki őtet a' Magyar Törvényből tartatta, és velős beszédet tartván megnevezte a' fejteni való kérdést. A' Báró felelni kezdett, én pedig a' könyv osztogatáshoz fogtam. Ferentzym és Vitkovitsomról csaknem legelőször gondolkodtam. Mivel a' főrendektől a' könyvet elnem huzhattam, adtam igen is számukra: azonban mindenkor leginkább olyan Ifiaknak iparkodtam a' nyomtatványokat kiosztani, kik dolgos tagai édes Hazájoknak. A' gyülevész oktondi Barátok és Serviták közül ugyan egynek sem kedveskedtem, mert sajnáltam a' hasznos munkát molyoknak áldozni. Még Potyondynak sem nyújtottam, mivel az imádság irásnak a' pötsétekkel semmi köze sintsen. Midőn a' Báró Magyar Törvényünkben elegendőképen megfelelt, a' Papi törvényből tartatta őtet Főtiszt. Somogyi Leopold, a' Királyi Táblának prelatusa, ki hasonló képen előbb egy szörnnyűen magasztaló beszédet tartott vala hozzá, mellynek elmondásáért mindenektől ditsértetett. Jól el is tudta valóban árulni portékáját. Ennek sem felelt alább való módon az Ifjú Báró, noha nehéz volt utánna fölfogni 's elmondani rendetlen, és hoszszú ellevetéseit. Vége lett ezen felelet után a' vetekedésnek. Gróf Szétsényi igen gyönyörű beszéd által adta vala elő hazafiai kötelelességeit végbeszédében, és által adta az Ifjunak Ferentz Tsászár ajándékát, melly egy drága gyűrűből állott. Mindig féltem, hogy 'rossz hazafi leszen ezen oskolatársomból: most már igen igen is tartok attól, hogy talán ez a' fényes Gyűrű miden szeme világát elszedi, és Austria védőjévé tsinálja. — Vajha be ne teljesednék félelmem."

Biz az beteljesedett. Mert b. Eötvös Ignác az udvari főrend egyik legelőkelőbb tagja lett, mint ilyen főispán és tárnok-mester. Ennek aristokratikus szelleme és befolyása daczára, az atavismus ellenére, lett jeles költőnk és bölcselőnk az igazi demokratia és liberalismus vezérbajnoka, miben nevelőjének, Pruzsinszky Józsefnek volt nagy érdeme.

(Sz. K.)

Rokon kifejezések egybeolvadása az analogia útján. Varónál, Plautusnál, Terentiusnál, Lucretiusnál, Cicerónál, továbbá Fronto-

nál, Gelliusnál, Justinusnál olvashatók olyféle kifejezések, mint „*facultas agrorum condonandi*“, „*principium generandi animalium*.“ Ezeket olyan gerundivumos kifejezéseknek szokták magyarázni, melyekben a jó hangzatra való törekvés folytán marad el a gerundivumnak a maga főnévvel való egyezése, tehát az említett két példában *condonandi* e h. *condonandum*, *generandi* e h. *generandum*. Mivel ez a *constructio* különösen az első és második *declinatio*hoz tartozó főneveknél (mint *agrorum*) fordul elő, és a mellékevek nagy része is az első és második *declinatio*hoz tartozik, megengedjük, hogy az illető *constructió*k keletkezésénél része volt az euphoniára való törekvésnek is annyiban, hogy kerültetett a főnév és melléknév két — *orum* vagy — *arum* (pl. *agrorum condonandum*) végzetének összehangzása. De ez a nyelvi tényeknek csak *negativ* magyarázata, mert csak azt magyarázza, hogy miért nincs ez vagy az úgy, a hogy a megszokott kifejezési mód szerint lenni kellene, tehát — a példára térve — miért *nem* *agrorum condonandum*. Arra nézve azonban nem ad *positiv* felvilágosítást az euphonia szerint való magyarázat, hogy miért szól ez vagy az a *constructio* épen úgy és nem másként, tehát — ismét a példára térve vissza — miért *épen* *agrorum condonandi*? A *positiv* magyarázatot csakis a rokon *constructió*k analogikus egybeolvadásában találhatjuk meg, melyről Ziemer „*Junggrammatische Streifzüge im Gebiete der Syntax*“ (Colberg, Post, 1883.) című könyvének egyik részében (III. Die Kombinations- oder Reihen-Ausgleichung) érdekesen értekezik. Azaz, az említett kifejezések se nem gerundivumos, se nem gerundiumos kifejezések, hanem ennek a kettőnek analogikus egybeolvadásai, tehát a „*facultas agrorum condonandi*“ keletkezett ebből a gerundivumos kifejezésből: *facultas agrorum condonandum* és ebből a gerundiumos kifejezésből: *facultas agros condonandi*; és a „*principium generandi animalium*“ ebből a gerundivumos *constructió*ból: *principium generandum animalium* és ebből a gerundiumos *constructió*ból: *principium generandi animalia*.

(P. V.)

Reper t o r i u m.

a) Könyvek, füzetek.

- Chorenei Mózes*: Nagy Örményország története. Ford. és magyarázó jegyz. ellátta Szongott Kristóf. Szamosujvárt, 1892. n 8° 298 l.
- Erődi Béla*: A Balkán félszigeti népek költészetéből Budapest, 1892. 16° 142 l. (Olcso könyvtár.)
- Évkönyv*. A békésvármegyei régészeti és mívelődéstörténelmi Társulat Évkönyve. 1891—92. Összeállította dr. Karácsonyi János főtitkár. Gyulán, 1892. 8° 157 l.